Дибач Анастасія, здобувач
Науковий керівник: Загурський Олександр,
кандидат юридичний наук, доцент
ЗВО "Університет Короля Данила"

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ВІД ПАПЕРОВОГО ДІЛОВОДСТВА ДО ВИКЛИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄСІТС

Трансформація моделі судочинства від традиційного паперового діловодства до електронного формату визначається необхідністю забезпечення процесуальної економії та безперервності здійснення правосуддя. Нормативно-правовою та технологічною основою цього переходу виступає Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС). Згідно з Положенням про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, система є комплексом програмно-апаратних засобів, що забезпечує автоматизацію діловодства, обмін процесуальними документами та дистанційну участь у судових засіданнях [1].

Отже, юридична природа ЄСІТС виходить за межі суто технічного інструментарію суду. Вона формує самостійне процесуальне середовище, у якому електронний документ, засвідчений кваліфікованим електронним підписом, наділяється статусом первинного доказу та офіційного процесуального акта, рівноцінного паперовому аналогу.

Ефективність функціонування електронного правосуддя прямо залежить від ступеня імперативності його використання учасниками процесу. Процесуальне закріплення електронної взаємодії відбулося шляхом уніфікації норм ЦПК, КАС та КПК України. Визначальним етапом стало ухвалення Закону України № 3200-IX, яким законодавець перевів реєстрацію в підсистемі «Електронний кабінет» із категорії суб'єктивного права до категорії безумовного процесуального обов'язку для адвокатів, нотаріусів, державних органів, органів місцевого самоврядування та юридичних осіб [2].

У доктрині процесуального права такий підхід справедливо розглядається як механізм подолання просторових бар'єрів та мінімізації зловживань процесуальними правами, зокрема умисного затягування строків розгляду справ через ігнорування паперових повісток [3]. Таким чином, нормативне зобов'язання використовувати електронний формат трансформувало саму парадигму доступу до правосуддя, перемістивши процесуальну відповідальність за неотримання інформації на суб'єкта, який ухилився від реєстрації в ЄСІТС.

Архітектура ЄСІТС побудована на модульному принципі, що дозволяє поетапно впроваджувати окремі підсистеми без порушення цілісності судового діловодства. Структурно електронне правосуддя реалізується через взаємодію трьох ключових елементів: підсистеми «Електронний кабінет» (забезпечує первинну автентифікацію та ідентифікацію суб'єктів), підсистеми «Електронний суд» (генерування, подання та рух процесуальних документів) та підсистеми відеоконференцзв'язку [1].

Відповідно, децентралізація модулів при їхній нормативній єдності утворює замкнену, юридично значущу екосистему. Це забезпечує гнучкість судочинства, однак водночас створює фундамент для процесуальних викликів у разі технічної розсинхронізації баз даних або відсутності доступу до однієї з ланок, що потребує окремого аналізу.

Функціонування електронного правосуддя супроводжується низкою техніко-юридичних викликів, серед яких ключове місце посідає проблема технічної нестабільності системи та її вплив на перебіг процесуальних строків. Збої серверного обладнання, тривалі відключення електроенергії або тимчасова непрацездатність підсистеми «Електронний суд» створюють об'єктивні перешкоди для вчинення процесуальних дій. Відповідно до статті 127 ЦПК України, статті 119 ГПК України та статті 121 КАС України, інститут поновлення процесуального строку застосовується судом виключно за умови надання заявником доказів поважності причин його пропуску.

Усталений підхід Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду зводиться до того, що загальні твердження про відключення електроенергії або наявність технічних помилок не є поважними пропусками строку. Учасник справи несе процесуальний тягар доказування і зобов'язаний надати підтвердження неможливості реалізації свого права. У судовій практиці належними доказами технічного збою визнаються офіційні довідки від адміністратора ЄСІТС щодо фіксації системних помилок у конкретний проміжок часу, акти від провайдерів телекомунікаційних послуг або задокументовані протоколи системних помилок.

Таким чином, процесуальне законодавство наразі не містить механізму автоматичної пролонгації строків у разі загальносистемного збою ЄСІТС, що змушує учасників процесу акумулювати додаткові ресурси для доведення факту настання цифрових обставин непереборної сили.

Іншим суттєвим викликом є проблема ідентифікації суб'єктів та кібербезпеки. Відповідно до статті 17 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», кваліфікований електронний підпис (КЕП) прирівнюється до власноручного підпису та створює презумпцію авторства підписанта [4].

Проте в умовах електронного судочинства виникають ризики несанкціонованого доступу до Електронного кабінету [4]. Чинні процесуальні кодекси України не містять дієвих механізмів оспорювання автентичності КЕП безпосередньо в межах розгляду справи, окрім ініціювання окремого кримінального провадження за фактом несанкціонованого втручання. З огляду на це, ЄСІТС потребує не лише посилення програмних засобів захисту, але й розроблення процесуального порядку визнання електронного документа недопустимим доказом у разі доведення компрометації засобів криптографічного захисту.

Окрім технічних ризиків, гострою залишається проблема дотримання балансу між примусовою цифровізацією та конституційним правом на доступ до правосуддя. Згідно з оновленими нормами процесуального законодавства, юридичні особи та інші визначені суб'єкти зобов'язані зареєструвати Електронний кабінет в ЄСІТС. Невиконання цього обов'язку тягне за собою настання негативних процесуальних наслідків.

Як роз'яснила Об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (постанова від 30 серпня 2024 року у справі № 908/3731/23), учасник справи звільняється від обов'язку надсилати копії документів іншому учаснику, який був зобов'язаний, але не зареєстрував електронний кабінет [5]. Такий підхід стимулює перехід до електронного діловодства, проте створює колізію: особа, яка з об'єктивних чи технічних причин не змогла виконати вимогу щодо реєстрації, фактично позбавляється можливості оперативно реагувати на аргументи опонентів [5]. Запровадження суворих процесуальних санкцій за відсутність Електронного кабінету свідчить про зміщення акцентів від забезпечення доступу до правосуддя до забезпечення суворої формально-цифрової дисципліни.

Процес інтеграції цифрових технологій у національне судочинство висвітлив низку прогалин у процесуальному регулюванні, які потребують законодавчого вирішення. Головний висновок полягає в тому, що електронне правосуддя не може функціонувати виключно на базі адаптації норм, створених для паперового діловодства. ЄСІТС потребує такого режиму, який би враховував специфіку цифрового середовища, зокрема вразливість до апаратних та мережевих чинників [6].

Отож, ефективний перехід від паперового діловодства до ЄСІТС вимагає відмови від надмірного процесуального формалізму. Впровадження механізмів автоматичного продовження строків у разі технічних збоїв та створення правових запобіжників проти кіберризиків дозволить збалансувати імперативність цифровізації з конституційними гарантіями безперешкодного доступу до правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рішення Вищої ради правосуддя «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21. URL: https://hcj.gov.ua/doc/
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/
3. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи. / Національна школа суддів України. URL: https://hr.arbitr.gov.ua/userfiles/bryncev07122016.pdf
4. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19
5. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 30 серпня 2024 року у справі № 908/3731/23. URL: https://supreme.court.gov.ua/
6. Матеріали науково-практичної конференції «Електронне правосуддя: виклики та перспективи» (Національна академія внутрішніх справ). URL: https://elar.navs.edu.ua/server/
7. Поновлення строків в адміністративному процесі: як не втратити право на захист // Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/press/news/2089228/
8. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ). Керівні принципи щодо використання цифрових технологій та штучного інтелекту у судах. URL: https://rm.coe.int/guidelines-on

Діхтяр А.А. здобувач
Науковий керівник: Нікітенко В. М., к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,

ДИСТАНЦІЙНЕ СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ГАРАНТІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Повномасштабна збройна агресія проти України поставила перед кримінальним судочинством завдання, які раніше не мали такої гостроти: учасники провадження перебувають у різних регіонах і за кордоном, частина судів працює в умовах постійних повітряних тривог, а фізична присутність у залі судового засідання нерідко пов'язана з ризиком для життя. У відповідь на ці виклики національна модель кримінального процесу істотно розширила використання дистанційних форматів. Водночас поширення відеоконференцзв'язку актуалізує питання про те, чи не відбувається це ціною ослаблення процесуальних гарантій, передусім права на справедливий суд.

Конституція України закріплює основні засади судочинства, серед яких змагальність сторін, забезпечення доведеності вини та право на захист [1]. Право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом гарантує також стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2]. Ці положення становлять мірило, за яким слід оцінювати будь-які технологічні новації в судовому розгляді: технології мають слугувати здійсненню правосуддя, а не підміняти його змістовні вимоги.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) прямо допускає участь у судовому провадженні в режимі відеоконференції. Стаття 336 КПК дозволяє проводити судове провадження за участю сторін чи інших учасників дистанційно, якщо особа з поважних причин не може прибути до суду, за умови технічної можливості забезпечити таку участь [3]. Особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану врегульовано статтею 615